

ОСОБИСТІСНА АВТОНОМІЯ І ПОЗИТИВНІ СТОСУНКИ З ІНШИМИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Чайка Г.В. Особистісна автономія і позитивні стосунки з іншими у підлітковому віці. У статті проаналізовано наукові статті зарубіжних авторів, опубліковані за останні роки, в яких досліджуються різні аспекти розвитку автономії підлітків та побудова ними позитивних стосунків, розвиток прив'язаностей у взаємодії із батьками, однолітками та шкільними вчителями. Показано, що розвиток особистісної автономії як риси характеру або задоволення потреби в автономії як вродженої потреби – складне завдання для підліткового віку. Підлітки прагнуть автономії, незалежності, однак, їх соціальна ситуація не дає їм змогу стати повністю незалежними. Проте, повна автономія і не потрібна, оскільки будь-якій людині потрібні близькі стосунки для відчуття психологічного благополуччя. Якщо дорослі надають підліткам певного рівня автономії, то це парадоксальним чином підкріплює позитивні міжособистісні стосунки між дорослими і дітьми. В такому випадку підлітки відчувають, що дорослі їх розуміють і підтримують. В свою чергу відчуття психологічного благополуччя дає змогу підліткові у психологічно комфортних умовах розвивати позитивні риси особистості.

Ключові слова: особистісна автономія, позитивні стосунки, пов'язаність, підлітки.

Чайка Г.В. Личностная автономия и позитивные отношения с другими в подростковом возрасте. В статье проанализированы научные статьи зарубежных авторов, опубликованные за последние годы, в которых исследуются различные аспекты развития автономии подростков и построение ими положительных отношений, развитие привязанностей во взаимодействии с родителями, сверстниками и школьными учителями. Показано, что развитие личностной автономии как черты характера или удовлетворение потребности в автономии как врожденной потребности – сложная задача для подросткового возраста. Подростки стремятся к автономии, независимости, но, их социальная ситуация не позволяет им стать полностью независимыми. Однако, полная автономия и не нужна, поскольку любому человеку нужны близкие отношения для ощущения психологического благополучия. Если взрослые предоставляют подросткам определенную автономию, то это парадоксальным образом подкрепляет позитивные межличностные отношения между взрослыми и детьми. В таком случае подростки чувствуют, что взрослые их понимают и поддерживают. В свою очередь ощущение психологического благополучия позволяет подростку в психологически комфортных условиях развивать положительные черты личности.

Ключевые слова: личностная автономия, положительные отношения, связанность, подростки.

Постановка проблеми. Криза підліткового віку полягає у тому, що підліток, з одного боку, внаслідок біологічного дозрівання відчуває себе вже дорослою людиною, проте, з іншого боку, суспільство не вважає його дійсно дорослим. Підліток-школяр ще навчається, і буде навчатися ще досить довгі роки, він не є економічно незалежним, і тому не може планувати своє життя сам, має виконувати настанови батьків та інших близьких дорослих, які несуть за нього відповідальність. Саме тому потреба в

особистісній автономії відчувається у цьому віці особливо гостро. Можна сказати, що постійне розширення області, у якій підліток може приймати рішення власноруч, розширення меж особистісної автономії, пошук шляхів до самостійного буття є основною темою підліткової кризи. З іншого боку, підліток живе в оточенні різних близьких людей, які не байдужі йому і яким він не байдужий. Хоч як би підліток не прагнув автономії, він залишається емоційно пов'язаним із власними батьками, має емоційно забарвлені стосунки з іншими дорослими, приміром, вчителями. Більш того, коло тих, до кого підліток відчуває прив'язаність зростає. Воно приростає, перш за все, друзями-однолітками. Крім того, школяр вступає у взаємини з досить великою кількістю вчителів, такі взаємини також знаходять своє відображення на шкалі автономія – прив'язаність. Знайти вірний шлях між двома берегами: автономією та взаємозв'язком з іншими – це означає успішно пережити підліткову кризу.

Формулювання мети і завдань статті. *Мета статті:* провести теоретичний огляд наукових розробок останніх років, проведених зарубіжними спеціалістами в області дослідження проблеми автономії підлітків у її взаємозв'язку із проблемами прив'язаності підлітків до інших людей, позитивними стосунками з іншими значущими людьми.

Завдання статті. Провести аналіз публікацій присвячених проблемам розвитку особистісної автономії підлітків і їх взаємозв'язку з іншими через три види стосунків:

1. Стосунки підлітків із батьками та іншими дорослими родичами.
2. Стосунки з однолітками.
3. Взаємодія з вчителями.

Виклад методики і результатів дослідження. Згідно з поглядами Е.В. Трой [22] автономія розвивається від поведінкової (у дитинстві) до емоційної (ранній підлітковий вік) і в кінцевому підсумку до когнітивної (пізній підлітковий вік). Отже, автономія виникає у поведінці, веде до автономії у почуттях, а потім до автономії думок. У дослідженні О.А. Карабанової і Н.Н. Поскребишевої [3] також показано гетерохронність розвитку когнітивного, поведінкового, емоційного і ціннісного компонентів особистісної автономії підлітка. Так хлопці показують більш високий рівень емоційної автономії, а дівчата показують випереджальний розвиток у розвитку когнітивної, поведінкової, ціннісної автономії. На думку авторів цього дослідження емоційна та поведінкова автономія розвивається значно пізніше, ніж когнітивна, що суперечить висновкам попереднього автора.

Як вже згадувалося вище особистісна автономія і прив'язаність до інших, позитивні стосунки з іншими підлітків загалом досліджуються за трьома напрямками: у стосунках з батьками та іншими родичами, у стосунках із однолітками і у стосунках із вчителями.

Розглянемо роботи, присвячені розвитку автономії підлітків на тлі стосунків із батьками. Е.Б. Пак, Н.П. Балкунова у своїй статті [4] наполягають, що для підліткового віку питання про взаємовідносини з батьками є дуже важливим, тому, що в у цьому віці на стосунки починає впливати почуття дорослості у підлітка. Підліток починає активний пошук власної унікальної сутності, свого власного «Я». Підліток прагне знайти себе як особистість і саме на цьому етапі свого дорослішання дитина найбільше прагне до незалежності, що в свою чергу породжує нові форми стосунків із дорослими. У випадках, коли дорослі ставляться до підлітків як до маленьких дітей, ті висловлюють протести в різних формах, проявляють непокору з метою змінити сформовані раніше стосунки. І дорослі поступово під впливом домагань підлітків змушені переходити до нових форм

взаємодії з ними. Благополучна форма переходу до нового типу відносин можлива, якщо дорослий сам проявляє ініціативу або, враховуючи вимоги підлітка, ефективно перебудовує своє ставлення до нього. З іншого боку, незважаючи на зовнішні прояви протидії дорослим, підліток відчуває потребу в підтримці. Ситуація стає сприятливою, якщо дорослий стає другом підліткові.

У статті О.А. Карабанової і Н.Н. Поскребишевої [3] розглядаються дитячо-батьківські відносини і підкреслюється їх роль і значення в розвитку особистісної автономії підлітка. Виявлено складний нелінійний характер зв'язку між рівнем розвитку автономії підлітка і такими параметрами, як рівень батьківського контролю, міра наданої підлітку автономії в рамках стосунків із батьками, характер співпраці підлітків з батьками. Стосунки підлітків, які мають низки показники автономії, із їхніми батьками характеризуються існуванням великої кількості заборон, постійним контролем та директивним стилем виховання. У найгірших випадках спостерігається емоційна відчуженість, відмова від співробітництва. Іншими словами ми можемо сказати, що *не підтримка батьками потреби підлітків мати певну автономію призводить до руйнації прив'язаності підлітків до їхніх батьків*.

Робота С. Inguglia та ін. [15] була виконана на матеріалі вивчення італійських сімей. Результати експериментального дослідження показали, що: як потреба в автономії, так і потреба у добрих взаєминах з іншими позитивно залежать від батьківської підтримки цих потреб; автономія позитивно пов'язана із прив'язаністю до інших людей; на автономію негативно впливають відчуття депресії і самотності, а на відчуття прив'язаності до інших негативно впливають зовнішні проблеми, стрес, і так само відчуття депресії і самотності. Ці результати підтверджують, що *автономія і існування позитивних взаємин з іншими людьми є фундаментальними потребами для підлітків, що впливають на їх психологічне благополуччя*.

У дослідженні J.P. Allen та ін. [7] розглянуто зв'язки між процесами становлення автономії та існування позитивних стосунків підлітків з їхніми батьками та розвитком самості й самооцінки підлітків. Відчуття самості у підлітків і їх позитивна самооцінка суттєво залежать від поведінки їх батьків. Найбільш ефективний підхід – це, коли батьки ставлять під сумнів можливість їх дитини бути автономною, але це робиться на тлі дійсно теплих стосунків між дітьми і дорослими, у контексті, в якому батьки в цілому підтримують потребу підлітків у автономії.

Гендерні відмінності у досягненні підлітками автономії при взаємодії із батьками досліджуються у роботі М. Fleming [12]. Показано, що хлопці далі просуваються на шляху досягнення автономії, ніж дівчата, проте цей результат досягається, нажаль, через відкриту непокору батькам. Тобто тут спостерігається розрив прив'язаності до батьків, що погано впливає на загальне почуття психологічного благополуччя.

У статті Е.С. Cook та ін. [9] зауважується, що розвиток автономії та підтримання позитивних стосунків з батьками можуть приводити до зміни процесу прийняття рішень підлітками. Такий стан змін може бути напруженим для деяких підлітків, особливо тих, хто сприймає своє повсякденне життя як стресове. Так підлітки, які повідомляли про відчуття стресу, тому що їх матері обмежували їх автономію або підривали їхні позитивні стосунки, мали підвищений рівень кортизолу та систолічного артеріального тиску, що є об'єктивним показником існування стресових станів. Процес прийняття рішень і вплив на нього особистісної автономії та відчуття прив'язаності до батьків досліджувалися також

у роботі S. Tran [21]. Показано, що якщо батьки сильно підтримують прояви автономії своїх дітей не залежно від того, чи показують вони при цьому свою прив'язаність до дітей, підлітки здебільшого покладаються при прийнятті рішень на самих себе. Якщо ж батьки не підтримують автономію своїх дітей, але мають, принаймні, помірно позитивні взаємини з ними, то у цьому випадку підлітки приймають рішення, запропоновані їх батьками.

У дослідженні K.V. McElhaneу, J.P. Allen [17] вивчався розвиток автономії підлітків у спокійному оточенні, яке не створює ризикованих ситуацій для особистості, а також в оточенні, що має багато ризиків. Так, підлітки у безпечному оточенні намагаються вести переговори та розширити межі своєї автономії у взаємодії з батьками, а саме, вони оскаржують аргументи своїх батьків і намагаються пояснити власні погляди. Протре, цей тип взаємодії є менш прийнятним у відносинах між батьками та підлітками в контексті наявності високого ризику. У цьому випадку підлітки досягають автономії поза стосунками з батьками. Виявлено, що при наявності високого ризику, стиль відносин між батьками та підлітками, що підриває автономію, є більш адаптивним, оскільки в цьому випадку підлітки відчують себе більш захищеними і, завдяки цьому, підтримуються їх близькі стосунки з батьками.

Досить цікаве дослідження було проведено разом турецькими та болгарськими дослідниками D. Güngör і K. Phalet [14]. Так, було показано, що потреба в автономії суперечить потребі мати позитивні стосунки з іншими у болгарських підлітків (як представників західної, християнської цивілізації), проте ці потреби розвиваються більш гармонійно, узгоджено у турецьких підлітків (більш традиційне суспільство).

Кількість статей, присвячених взаємодії підлітків із батьками з погляду на задоволення потреби підлітків в автономії та у позитивних стосунках із батьками, вказує на складність цієї проблеми і її простійну та незмінну актуальність. Загальний підхід, на який погоджуються всі дослідники, полягає у тому, що батьки мають дослухатися до своїх дітей. Якщо дитині молодшого віку достатньо вказати, що робити, коли і як, то підлітків такий батьківський підхід вже не влаштовує. Тому *батьки мають поступово надавати все більше автономії своїм дітям, і така зважена поведінка дасть змогу не руйнувати добрі стосунки між батьками та їхніми дітьми. Стосунки залишаться заснованими на взаємній любові й повазі, що дуже важливо для підлітка, для того, щоб він успішно пройшов етап підліткової кризи.*

Тому на завершення цього пункту дослідження хочу звернутися до роботи R. Fraser-Thill [13], в якій надано загальний опис проблем, з якими стикаються батьки підлітків щодо потреби останніх розширити межі автономії, і надаються відповідні поради батькам. Так показано, що підлітки із загальним розвитком починають розуміти, що різні ситуації вимагають різних рішень. Вони починають мислити абстрактно, порівнювати вибір і думати про те, як їхні рішення можуть вплинути на результат. Підлітки можуть демонструвати свою автономію, ставлячи під сумнів або навіть порушуючи правила, які батьки встановлюють для них. Вони також починають висловлювати свої уподобання щодо одягу, музики або навіть висловлювати власні соціальні або політичні переконання. Батькам пропонується почати відкрито спілкуватися щодо встановлених правил, пояснювати чому вони введені; зовні не висловлювати несхвалення, якщо дитина посилається на поради друзів, а обговорювати їх; і, найголовніше, надавати можливість підлітку практикувати самостійність, щоб сприяти добрим стосункам у сім'ї в цілому.

Наступна тема досліджень: *спілкування підлітків з однолітками і розвиток їх особистісної автономії*. Цій проблемі присвячено значно менше статей. Перш за все треба звернути увагу на зауваження, висловлене у роботі Е.В. Трой [22]: перенесення емоційної залежності з батьків на однолітків або до Значного іншого не є справжньою автономією. Якщо підліток більше не залежить, емоційно або у поведінці, від батьків, але перенаправляє таку залежність на іншу людину, очевидно, що він не демонструє автономії.

Робота Р. Ward та ін. [23] досліджує взаємодію у групі підлітків-однолітків з погляду теорії самодетермінації. Описане у статті експериментальне дослідження підтвердило гіпотезу з теорії самодетермінації, що підлітки частіше визнають таких лідерів, які надають їм автономію у поведінці, а також підтримують позитивні стосунки як з самим лідером, так і за іншими членами своєї групи. Досить подібний результат отримано у роботі Н.Н. Поскребишевої [5]. Умовами становлення автономії у стосунках з однолітками виступають взаємодопомога і емоційна підтримка, легкість встановлення контакту, помірний рівень тривожності. *Спілкування з однолітками на основі взаємодопомоги і емоційної підтримки, існування міцних дружніх взаємин, сприяє розвитку автономії підлітків*; емоційно тепле оточення, що розуміє і приймає, надає підлітку позитивний зворотний зв'язок у відповідь на прояви автономії, підкріплюючи її. Відносини з однолітками у підлітків з низьким рівнем автономії носять мало емоційний характер. У них не спостерігається дружби, інтимно-особистісних відносин взаємодопомоги і емоційної підтримки.

У статті J. Leóna, J. Liewb [16] показує, що добрі стосунки з однокласниками позитивно впливають на академічну успішність, навіть у випадку, коли стосунки з вчителем не склалися і вчитель не підтримує особистісну автономію учнів. Цей висновок підтримується і у статті А.У. Мікати та ін. [18], у якій вказується, що позитивні стосунки із однокласниками сприяють добрій поведінці і уважності на уроках, що, в свою чергу, веде до кращих результатів у навчанні.

У статті Ch. Daddis [11] зазначається, що підлітки, які відчувають, що їх друзі мають більшу автономію, ніж вони, більш схильні до розширення меж своєї автономії. Тобто підлітки використовують однолітків як показник для оцінки рівня розвитку власної поведінкової автономії.

Як бачимо, робіт, що стосуються взаємодії однолітків у контексті сприяння автономії, менше ніж тих, де розглядаються стосунки між підлітками та їх батьками. Проте це не значить, що запропонована тема не є актуальною. Адже один з напрямів розвитку особистості у підлітковому віці – це розширення контактів, і таке розширення і поглиблення стосунків відбувається, перш за все, через появу друзів-однолітків. *Стосунки з однолітками можуть принести відчуття емоційної близькості, прив'язаності, міцної дружби, але й можуть сприйматися як негативний вплив, тиск з боку інших однолітків, як загроза досягнутому рівню автономії*.

На завершення звернемося до *автономії підлітків у школі, під час навчальної діяльності*.

Як зазначається у статті [1], система взаємин підлітків з вчителями ускладнюється у порівнянні з молодшими школярами, на зміну беззаперечної авторитетності педагогів приходить диференційоване ставлення до них. Якщо молодші школярі автоматично висловлюють свою повагу до вчителя, то вчительський авторитет у підлітковій групі

необхідно завоювати. Якщо педагог не бачить зусиль підлітків в сфері саморозвитку, це сильно зачіпає їхнє самолюбство і призводить до розчарування. Спілкування підлітка з учителем може набувати відверто конфліктного характеру, негативно впливати на загальну продуктивність їх взаємовідносин. При цьому ініціатором конфлікту може стати кожен із суб'єктів взаємодії. Оптимальним стилем взаємодії вчителя з підлітками є демократичний, що поєднує в собі заохочення підлітків до самостійності, відповідальності і колегіальності і постійний, вимогливий контроль, справедлива оцінка результатів навчання школярів.

У статті «Автономія навчання» [24] запропоновані принципи автономії, що мають закладатися до навчального процесу.

- Автономія означає перехід від навчання до само-учіння, що дає змогу максимізувати можливий вплив на учнів.
- Автономія заохочує співпрацю, надання і отримання підтримки з боку однокласників.
- Автономія будується на використанні самооцінки.
- Автономія забезпечує 100% диференціацію учнів.
- Роль вчителя – бути опорою і підтримкою, створювати простір для розвитку автономії, і ця роль дуже важлива, проте дуже складна.
- Автономія означає розширення можливостей учнів, вона включає технології, що дозволяють вийти за межі класної кімнати, або, навпаки, привнести навколишній світ до класу, дає змогу учню працювати самостійно і пишатися своєю роботою.

С. Philip [20] вказує, що автономна людина у навчанні має такі риси: методичність / дисциплінованість; логічність / аналітичність при розв'язанні завдань; рефлексія; висока вмотивованість і зацікавленість у роботі; гнучкість при вирішенні завдань; відповідальність та наполегливість; творчий підхід до завдань і позитивна самооцінка, самодостатність; вміння шукати / отримувати інформацію, розробляти або використовувати критерії оцінки.

На думку, висловлену О.А. Доронцовою [2], такі принципи необхідно визначити як основні у формуванні автономії підлітка в системі навчальної взаємодії: суб'єктності, співробітництва, самодіяльності, врахування вікових особливостей. Принцип суб'єктності: при формуванні автономії підлітка, той виступає як активний суб'єкт взаємодії, з власним суб'єктивним досвідом, який необхідно враховувати. Принцип співробітництва передбачає активну співпрацю суб'єктів психолого-педагогічної взаємодії. Принцип самодіяльності означає, що необхідно розвивати природні задатки, здібності особистості шляхом формування навичок саморегуляції, самоаналізу, саморефлексії. Завдяки самодіяльності у підлітка виникає внутрішнє спонукання до сприйняття і накопичення досвіду, ініціативності, цілеспрямованості, відповідальності. Принцип врахування вікових особливостей означає, що у підлітковому віці джерело і рушійні сили розвитку зміщуються всередину самої особистості, відбувається формування особистісних механізмів – свободи і відповідальності – і їх змістовне ціннісне наповнення, що виражається у створенні індивідуального світогляду, системи цінностей і набутті людиною духовності.

Цікавою є робота А.В. Шамне [6]. Проведене у статті опитування вчителів показало, що більшість підлітків, на думку вчителів, орієнтовані сьогодні на критерії, які традиційно розглядалися як індивідуалістичні: пошук шляхів самореалізації, прагнення до

особистісного благополуччя, самостійність поглядів. Якщо підліток 70-х і 80-х років усвідомлював себе насамперед як частина суспільства і ставив інтереси колективу (групи) вище власних, то для сучасного підлітка головною цінністю є він сам, і тому в мотивації спілкування, навчання і будь-якої іншої діяльності на першому місці виявляється орієнтація на себе, прагнення до самоствердження і самореалізації. Чітко вираженими є посилення суб'єктності, особистісної автономії, прагнення до самореалізації, активний пошук шляхів творчого самовираження, самостійність, орієнтація на індивідуалістичні цінності, зниження рівня конформізму, нівелювання сфери морально-етичних відносин, прагматична спрямованість, ініціативність.

У роботі J. Graça та ін.[10] зазначається, що молоде покоління все частіше ставить під сумнів право вчителів на владу. Результати показують, що право вчителів на владу, як його визнають учні, залежить від підтримки їх автономності. З погляду підлітків, якщо вчителі підтримують автономію своїх учнів при взаємодії з ними, то влада вчителів законна і сприймається підлітками. Крім того, більш автономні підлітки у ситуації, яку вони сприймають як таку, що не підтримує їх автономію, перестають визнавати право своїх вчителів на владу. Середовища, що підтримують автономію, сприяють інтерналізації зовнішньо регульованої поведінки, що сприяє когерентному відчуттю «Я». Щоб заохотити учнів сприймати їхню поведінку як правильну, вчителі мають брати до уваги інтереси учнів, надавати їм право вибору та мінімізувати використання стратегій примусу.

Проте не усі згодні, що підтримка автономії у навчальному процесі – завжди позитивне явище. Так, у роботі P. Nelson [19] висловлюється побоювання, що деякі форми автономії можуть обмежувати діапазон концепцій «правильного життя», доступних учням; сприяння автономії може надихнути учнів на відмову від сімейного життя або участі у громадських рухах. Контroversійний результат також отримано у роботі D. Ata [8]. Тут показано, що готовність підлітків взяти під свій контроль навчання і зануритися в роботу, яка цікава, важливіша, ніж їх переконання щодо того, на скільки вчителі повинні підтримувати почуття автономії учнів. Тобто зацікавленість у темі навчання важливіша, ніж відчуття власної автономії у навчальному процесі.

Отже, більшість дослідників згодні з тим, що розвиток особистісної автономії підлітків в межах навчального процесу, *підтримка автономії учня вчителями позитивно впливає не лише на академічну успішність школярів, а й на їх подальше життя, оскільки сприяє формуванню таких позитивних якостей, як цілеспрямованість, опора на власні цілі, ініціативність і творчість.*

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як показують досліджені роботи, розвиток особистісної автономії як риси характеру або задоволення потреби в автономії як вродженої потреби – складне завдання для підліткового віку. Підлітки прагнуть автономії, незалежності, хочуть брати на себе відповідальність. Однак, їх соціальна ситуація, як то продовження навчання, матеріальна залежність від батьків, та рівень фізичного і психологічного розвитку не дають їм змогу стати повністю незалежними. З іншого боку повна автономія і не потрібна, оскільки людина будь якого віку та соціального статусу потребує для свого психологічного благополуччя близьких, довірчих, позитивних стосунків з іншими людьми, із ріднею, друзями, колегами по навчанню і роботі.

Характерною рисою підліткового віку є те, що якщо дорослі надають підліткам

певного рівня автономії, дозволяють підліткам діяти, до певної розумної межі, на власний розсуд, незалежно, дозволяють підліткам приймати рішення і нести відповідальність за наслідки таких рішень, то такий підхід до виховання парадоксальним чином підкріплює позитивні міжособистісні стосунки між дорослими і дітьми. В такому випадку підлітки відчувають, що дорослі їх розуміють, підтримують їх прагнення, захищають у складних ситуаціях, що веде до взаємодовіри і взаємної прив'язаності, до психологічного благополуччя підлітка. І на противагу цьому, відмова батьків надавати підліткам певної автономії призводить до розриву у прив'язаності підлітків до батьків.

Так само спілкування з однолітками на основі взаємодопомоги і емоційної підтримки, тобто у межах позитивних стосунків сприяє розвитку автономії підлітків.

Підтримка автономії учня вчителями позитивно впливає не лише на академічну успішність школярів, а й на їх подальше життя, оскільки сприяє формуванню таких позитивних якостей, як цілеспрямованість, опора на власні цілі, ініціативність і творчість.

Автономія і відчуття прив'язаності до інших є фундаментальними потребами для підлітків, що впливають на їх психологічне благополуччя. В свою чергу відчуття психологічного благополуччя дає змогу підліткові у психологічно комфортних умовах розвивати позитивні риси особистості, такі як позитивна самооцінка, віра у власні сили, здатність до цілепокладання і наполегливість у досяганні цілей, творчий пошук. На нашу думку було б цікаво віднайти як само, через які чинники і особистісні конструкти, автономія та позитивні стосунки з іншими людьми впливають на відчуття психологічного благополуччя підлітків.

Список використаних джерел

1. Взаимоотношения подростков с учителями и родителями // Ваш психолог – Электронный ресурс: <http://www.vashpsixolog.ru/teenager/44-personal-development/1757-vzaimootnosheniya-podrostkov-s-uchitelyami-i-roditelyami>
2. Доронцова О.А. Теоретическая модель формирования автономии в подростковом возрасте / О.А. Доронцова // Вестник Брянского государственного университета. – 2015. – № 2. – С. 50-65.
3. Карбанова О.А., Поскребышева Н.Н. Развитие личностной автономии подростков в отношениях с родителями и сверстниками / О.А. Карбанова, Н.Н. Поскребышева // Вестник Московского университета. Серия 14: Психология. – 2011. – № 2. – С. 36-47.
4. Пак Е.Б., Балкунова Н.П. Особенности взаимоотношений подростка и родителей / Е.Б. Пак, Н.П. Балкунова // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: сб. ст. по матер. XIV междунар. науч.-практ. конф. Часть II. – Новосибирск: СибАК, 2012.
5. Поскребышева Н.Н. Социальная ситуация развития как условие становления личностной автономии подростка. – Автореф. ... канд. психолог. наук, 19.00.13 – Психология развития, акмеология (психологические науки), Москва. – 2010. – 21 с.
6. Шамне А.В. Социально–психологические особенности современного отрочества (по итогам проведения фокус–групп с учителями) / А.В. Шамне // Психологические исследования. – 2014. – Т.7. – №35. – С. 9-15. – Электронный ресурс: <http://psystudy.ru/index.php/num/2014v7n35/997-shamne35.html>
7. Allen J.P., Hauser S.T., Bell K.L., O'Connor T.G. Longitudinal assessment of autonomy and relatedness in adolescent-family interactions as predictors of adolescent ego development and self-esteem / J.P. Allen, S.T. Hauser, K.L. Bell, T.G. O'Connor // Child Dev. – 1994 Feb. – № 65(1). – P. 179-94.
8. Ata D., Nguyen H., Driver P., Thorkildsen Th.A. Preserving autonomy and interest mediates adolescents' academic performance / D. Ata, H. Nguyen, P. Driver, Th.A. Thorkildsen // Interdisciplinary Undergraduate Research Journal. – Spring, 2015. – P. 14-21.

9. Cook E.C., Chaplin T.M., Stroud L.R. The relationship between autonomy and relatedness and adolescents' adrenocortical and cardiovascular stress response / E.C. Cook, T.M. Chaplin, L.R. Stroud // *Journal of Youth and Adolescence* November. – 2015 – Volume 44, Issue 11. – P. 1999-2011.
10. Graça J., Calheiros M., Barata M.C. Authority in the classroom: Adolescent autonomy, autonomy support, and teachers' legitimacy / J. Graça, M. Calheiros, M.C. Barata // *European Journal of Psychology of Education*. – August 2013. – №28(3). – P. 1065-1076. – DOI: 10.1007/s10212-012-0154-1.
11. Daddis Ch. Desire for Increased Autonomy and Adolescents' Perceptions of Peer Autonomy: «Everyone Else Can; Why Can't I?» / Ch.Daddis // *Child Development*. – July/August 2011. – Vol. 82. – №. 4. – P. 1310-1326.
12. Fleming M. Gender in adolescent autonomy: distinction between boys and girls accelerates at 16 years of age / M.Fleming // *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*. – Sep 2005. – V.3. – №2. – P.33-52.
13. Fraser-Thill R. Helping Your Adolescent Child Develop Autonomy. – 2018. – Електронний ресурс: <https://www.verywellfamily.com/autonomy-definition-3288320>
14. Güngör D., Phalet K. Cultural patterns and developmental pathways of autonomy and relatedness: turkish and belgian self-construals in middle and late adolescence / D. Güngör, K. Phalet // *IACCP Regional Conference International Association for Cross-Cultural Psychology*. – July-August 2011. – Istanbul. – Turkey.
15. Inguglia C., Ingoglia S., Francesca L., Lo Coco A. Autonomy and Relatedness in Adolescence and Emerging Adulthood: Relationships with Parental Support and Psychological Distress / C. Inguglia, S. Ingoglia, L. Francesca, A.Lo Coco // *Journal of Adult Development*. – March 2014. – №22(1) – P. 1-13. – DOI: 10.1007/s10804-014-9196-8
16. Leóna J., Liewb J. Profiles of adolescents' peer and teacher relatedness: Differences in well-being and academic achievement across latent groups / J. Leóna, J. Liewb // *Learning and Individual Differences*. – February 2017. – Vol. 54. – P. 41-50. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2017.01.009>
17. McElhaney K.B., Allen J.P. Autonomy and adolescent social functioning: the moderating effect of risk / K.B. McElhaney, J.P. Allen // *Child Dev*. – 2001. – № 72(1). – P. 220-235.
18. Mikami A.Y., Ruzek E.A., Allen J.P., et al. Perceptions of relatedness with classroom peers promote adolescents' behavioral engagement and achievement in secondary school / A.Y. Mikami, E.A. Ruzek, J.P. Allen // *Journal of youth and adolescence*. – 2017. – № 46(11). – P. 2341-2354. DOI: 10.1007/s10964-017-0724-2
19. Nelson P. Autonomy and Education / P. Nelson // *Education and Society*. – May 2018. – DOI: 10.1093/acrefore/9780190264093.013.173
20. Philip C. *Candy Self-direction for Lifelong Learning* / C. Philip. –San Francisco: Jossey-Bass, 1991. – 567 p.
21. Tran S. Examining autonomy support, relatedness, and decision making during adolescence in a diverse U.S. sample / S. Tran. – Thesis, 2017. – <http://hdl.handle.net/2142/95496>
22. Troy E.B. Fostering autonomy in adolescents: a model of cognitive autonomy and self-evaluation / E.B. Troy // *Researchgate*. – January 2005. – <https://www.researchgate.net/publication/254266604>
23. Ward P., Lundberg N., Ellis G., Berrett K. Adolescent peer followership: a self-determination theory perspective / P. Ward, N. Lundberg, G. Ellis, K. Berrett // *Journal of park and recreation administration*. – 2010. – Vol. 28. – № 2. – P. 78-94.
24. Wikipedia: Learner autonomy. – https://en.wikipedia.org/wiki/Learner_autonomy

References transliterated

1. Vzaymootnosheniya podrostkov s uchyteliamy y rodyteliamy. // *Vash psikhologh – Elektronnyi resurs*: <http://www.vashpsixolog.ru/teenager/44-personal-development/1757-vzaimootnosheniya-podrostkov-s-uchitelyami-i-roditelyami>

2. Dorontsova O.A. Teoretycheskaia model formyrovaniia avtonomyi v podrostkovom vozraste / O.A.Dorontsova // Vestnyk Brianskogo gosudarstvennogo unyversyteta. 2015 № 2. S. 50– 65.
3. Karabanova O.A., Poskrebysheva N.N. Razvytye lychnostnoi avtonomyi podrostkov v otnosheniakh s rodyteliami y sverstnykami / O.A. Karabanova, N.N. Poskrebysheva // Vestnyk Moskovskogo unyversyteta. Seryia 14: Psykholohyia – 2011 – № 2 – S.36–47
4. Pak E.B., Balkunova N.P. Osobennosti vzaymootnosheni podrostka y rodytelei / E.B. Pak, N.P. Balkunova // Lychnost, semia y obschestvo: voprosy pedahohyky y psykholohyy: sb. st. po mater. XIV mezhdunar. nauch.-prakt. konf. Chast II. – Novosybyrsk: SybAK, 2012.
5. Poskrebysheva N.N. Sotsyalnaia sytuatsyia razvytyia kak uslovye stanovlenyia lychnostnoi avtonomyi podrostka. – Avtoref. ... kand. psykholiu nauk, 19.00.13 – Psykholohyia razvytyia, akmeolohyia (psykholohycheskye nauky), Moskva – 2010 – 21 s.
6. Shamne A.V. Sotsyalno–psykholohycheskye osobennosti sovremennoho otrochestva (po ytoham provedeniia fokus–hrupp s uchyteliamy) / A.V.Shamne // Psykholohycheskye yssledovaniia – 2014 – T. 7, № 35 – S. 9–15. – <http://psystudy.ru/index.php/num/2014v7n35/997-shamne35.html>
7. Allen J.P., Hauser S.T., Bell K.L., O'Connor T.G. Longitudinal assessment of autonomy and relatedness in adolescent-family interactions as predictors of adolescent ego development and self-esteem / J.P. Allen, S.T. Hauser, K.L. Bell, T.G. O'Connor // Child Dev. – 1994 Feb. – № 65(1). – P. 179-94.
8. Ata D., Nguyen H., Driver P., Thorkildsen Th.A. Preserving autonomy and interest mediates adolescents' academic performance / D. Ata, H. Nguyen, P. Driver, Th.A. Thorkildsen // Interdisciplinary Undergraduate Research Journal. – Spring, 2015. – P. 14-21.
9. Cook E.C., Chaplin T.M., Stroud L.R. The relationship between autonomy and relatedness and adolescents' adrenocortical and cardiovascular stress response / E.C. Cook, T.M. Chaplin, L.R. Stroud // Journal of Youth and Adolescence November. – 2015 – Volume 44, Issue 11. – P. 1999-2011.
10. Graça J., Calheiros M., Barata M.C. Authority in the classroom: Adolescent autonomy, autonomy support, and teachers' legitimacy / J. Graça, M. Calheiros, M.C. Barata // European Journal of Psychology of Education. – August 2013. – №28(3). – P. 1065-1076. – DOI: 10.1007/s10212-012-0154-1.
11. Daddis Ch. Desire for Increased Autonomy and Adolescents' Perceptions of Peer Autonomy: «Everyone Else Can; Why Can't I?» / Ch.Daddis // Child Development. – July/August 2011. – Vol. 82. – № 4. – P. 1310-1326.
12. Fleming M. Gender in adolescent autonomy: distinction between boys and girls accelerates at 16 years of age / M.Fleming // Electronic Journal of Research in Educational Psychology. – Sep 2005. – V.3. – №2. – P.33-52.
13. Fraser-Thill R. Helping Your Adolescent Child Develop Autonomy. – 2018. – Електронний рецупс: <https://www.verywellfamily.com/autonomy-definition-3288320>
14. Güngör D., Phalet K. Cultural patterns and developmental pathways of autonomy and relatedness: turkish and belgian self-construals in middle and late adolescence / D. Güngör, K. Phalet // IACCP Regional Conference International Association for Cross-Cultural Psychology. – July-August 2011. – Istanbul. – Turkey.
15. Inguglia C., Ingoglia S., Francesca L., Lo Coco A. Autonomy and Relatedness in Adolescence and Emerging Adulthood: Relationships with Parental Support and Psychological Distress / C. Inguglia, S. Ingoglia, L. Francesca, A.Lo Coco // Journal of Adult Development. – March 2014. – №22(1) – P. 1-13. – DOI: 10.1007/s10804-014-9196-8
16. Leóna J., Liewb J. Profiles of adolescents' peer and teacher relatedness: Differences in well-being and academic achievement across latent groups / J. Leóna, J. Liewb // Learning and Individual Differences. – February 2017. – Vol. 54. – P. 41-50. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2017.01.009>
17. McElhaney K.B., Allen J.P. Autonomy and adolescent social functioning: the moderating effect of

- risk / K.B. McElhane, J.P. Allen // *Child Dev.* – 2001. – № 72(1). – P. 220-235.
18. Mikami A.Y., Ruzek E.A., Allen J.P., at all Perceptions of relatedness with classroom peers promote adolescents' behavioral engagement and achievement in secondary school / A.Y. Mikami, E.A. Ruzek, J.P. Allen // *Journal of youth and adolescence.* – 2017. – № 46(11). – P. 2341-2354. DOI: 10.1007/s10964-017-0724-2
 19. Nelson P. Autonomy and Education / P. Nelson // *Education and Society.* – May 2018. – DOI: 10.1093/acrefore/9780190264093.013.173
 20. Philip C. Candy Self-direction for Lifelong Learning / C. Philip. –San Francisco: Jossey-Bass, 1991. – 567 p.
 21. Tran S. Examining autonomy support, relatedness, and decision making during adolescence in a diverse U.S. sample / S. Tran. – Thesis, 2017. – <http://hdl.handle.net/2142/95496>
 22. Troy E.B. Fostering autonomy in adolescents: a model of cognitive autonomy and self-evaluation / E.B. Troy // *Researchgate.* – January 2005. – <https://www.researchgate.net/publication/254266604>
 23. Ward P., Lundberg N., Ellis G., Berrett K. Adolescent peer followership: a self-determination theory perspective / P. Ward, N. Lundberg, G. Ellis, K. Berrett // *Journal of park and recreation administration.* – 2010. – Vol. 28. – № 2. – P. 78-94.
 24. Wikipedia: Learner autonomy. – https://en.wikipedia.org/wiki/Learner_autonomy

Chaika G.V. Personal autonomy and positive relations with others at adolescence. The article discusses the peculiarities of development of autonomy and building of relationships with others at adolescence. The article analyzes the scientific articles of foreign authors published in recent years, in which various aspects of adolescents' autonomy and positive relation building, relatedness development in interactions with parents, peers and school teachers are studied. It is shown that the development of personal autonomy as a trait of character or satisfaction of the need for autonomy as an innate need is a difficult task for adolescence. Adolescents seek autonomy, independence; however, their social situation does not allow them to become completely independent. However, complete autonomy is not needed, because any person needs close relations with others for a sense of psychological well-being. The denial of adolescents' right to autonomy leads to a break of their relatedness with their parents. If adults provide adolescents with a certain level of autonomy, this paradoxically reinforces positive interpersonal relationships between adults and adolescents. In this case, teenagers feel that adults understand and support them. Similarly, communication with peers on the basis of mutual assistance and emotional support, that is, within the framework of positive relations, contributes to adolescents' autonomy development. It is shown that students' autonomy support by teachers positively affects not only academic achievement of the students, but also their subsequent life, as it contributes to the formation of such positive qualities as dedication, reliance on their own goals, initiative and creativity. Autonomy and a sense of relatedness with others are fundamental needs for adolescents and influence their psychological well-being. In turn, a sense of psychological well-being allows a teenager in psychologically comfortable conditions to develop positive personality traits.

Key words: personal autonomy, positive relations, relatedness, adolescents.